

OBLICI I METODE U NASTAVI VISOKE VOJNOPOLITIČKE ŠKOLE JNA

— REZULTATI EMPIRIJSKOG ISTRAŽIVANJA —

Visoka vojnopolitička škola JNA nastala je 1972. godine reformisanjem jednogodišnje Političke škole JNA. U toku dvogodišnjeg školovanja u Visokoj vojnopolitičkoj školi osposobljavaju se starešine za rad u političkim, partijskim i srodnim organima, a pripremaju se i za druge vojne dužnosti. U Školi se izučavaju predmeti društvenih i vojnih nauka. Neki predmeti se izučavaju jedan, a neki dva, pa i tri semestra. U pitanju su andragoški, filozofski, metodološki, sociološki, pravni, ekonomski, politikološki i psihološki sadržaji i sadržaji iz vojnostručnih disciplina.¹ Kako su starešine koje dolaze na školovanje neke od ovih disciplina već izučavali na prethodnom stepenu školovanja (u vojnoj akademiji), u Visokoj vojnopolitičkoj školi te discipline proučavaju na višem nivou.

U ovom članku će se razmatrati neka pitanja nastavnog rada u Školi, sa težištem na oblicima i metodama. Razmatranja se zasnivaju na opservaciji nastavnog procesa, anketiranju slušalaca I i II klase redovnog školovanja, intervjuisanju slušalaca i nastavnika i izučavanju dokumentacije.

NEKE SPECIFIČNOSTI VISOKE VOJNOPOLITIČKE ŠKOLE

Cilj školovanja je, kao što je pomenuto, pripremanje starešina za rad u političkim organima u JNA. Prilikom izrade prvog *plana i programa* polazilo se od dužnosti i zadataka koje izvršavaju starešine u političkim, partijskim i srodnim organima i iskustava iz realizacije plana i programa jednogodišnje Političke škole JNA. Posle dvo-

¹ U članku se bliže ne razmatra nastava iz vojnostručnih predmeta.

godišnjeg istraživanja i izvršavanja zadataka na projektu »Verifikacija postojećeg i izrada novog nastavnog plana i programa Visoke vojnopolitičke škole JNA«, dobila se poboljšana verzija plana i programa. Rad na izvođenju odgovarajuće faze projekta istraživanja i dalje je u toku. Teži se što preciznijem definisanju profila političkog radnika u JNA.² To su poslovi analize, opisa i specifikacije osobina, sposobnosti i znanja ljudi koji obavljaju ili koji bi obavljali poslove u političkim i partijskim organima u JNA, a i (pre toga) analiza, opis i specifikacija poslova političkog radnika. Posle definisanja profila političkog radnika u JNA, utvrdili bi se određeni postupci i sadržaji programa osposobljavanja starešina, kako bi se na osnovu toga formirao željeni profil.

U koncipiranju nastavnog plana i programa polazilo se od stava da nastavni predmeti po obimu ne moraju da se poklapaju sa odgovarajućom naučnom disciplinom shvaćenom u užem smislu. Predmeti su grupisani u katedre, neki su više okrenuti armijskoj problematici (vojnostručni predmeti, vojnoandragoški, vojnosociološki, vojnopsihološki i drugi sadržaji), a neki manje (društveno-politički sistem SFRJ, privredni sistem i ekonomska politika SFRJ, savremeni socijalizam, marksistička dijalektika društva, međunarodni odnosi i dr.). Svaka katedra obuhvata određeno područje sadržaja programa, a svaki predmet u okviru katedre ima jasno određeno mesto i funkciju u pripremanju profila stručnjaka.

U strukturiranju programa potpuno je ostvaren *marksistički* pristup i tako obezbeđena visoka idejnost programa i nastave. Takav program pruža povoljne mogućnosti da Škola može uspešno da ostvari »obavezu vaspitanja pripadnika oružanih snaga na marksističkoj ideologiji i idejnim opredeljenjima Saveza komunista Jugoslavije...«,³ što se od nje i očekuje. Koncipiranje takvog programa doprinosi oživotvorenju stava Desetog kongresa SKJ, kojim se ističe: »Marksizam shvaćen celovito, kao naučna teorija i revolucionarna ideologija i praksa radničke klase, idejna je osnova celokupnog našeg vaspitanja i obrazovanja«.⁴

² Izvesno je da funkcija starešine u političkim i partijskim organima u JNA zahteva svestrano obrazovanog oficira, visoko motivisanog, psihički veoma stabilnog, solidnih znanja iz vojnih i društvenih naučnih disciplina (znajnja iz oblasti vaspitanja, psihologije, metodologije, marksizma, društveno-političkog i privrednog sistema SFRJ, sociologije, teorije politike, opšteg obrazovanja i kulture i dr.). Videti: Velibor Milojević, kap. I klase, *Neki aspekti određenja i formiranja profila političkog radnika u JNA*, Zbornik radova br. 7, Visoka vojnopolitička škola JNA, Beograd, 1974.

³ Rezolucija o zadacima Saveza komunista Jugoslavije u opštenarodnoj odbrani, bezbednosti i društvenoj samozaštiti.

⁴ Rezolucija o zadacima Saveza komunista Jugoslavije u socijalističkom samoupravnom preobražaju vaspitanja i obrazovanja.

Sistem nastavnog rada je u Visokoj vojnopolitičkoj školi postavljen kvalitetno drukčije nego što je to bilo ranije u jednogodišnjoj Političkoj školi JNA. Na to je uticalo više faktora. Starešine koje dolaze na školovanje neke od naučnih disciplina programa izučavale su na prethodnom stepenu šklovanja. Cilj školovanja — pripremanje za vršenje određenih funkcija — zahteva i adekvatan model nastavnog rada. Vreme trajanja školovanja omogućuje odgovarajući studij programskih sadržaja.

Planiranje nastavnog rada. U semestarskom rasporedu rada obično svaki predmet dobija jedan dan u sedmici, a ponekad se planiraju i dva predmeta u jednom radnom danu. Time se omogućuje temeljita priprema slušalaca za aktivno učešće u nastavi. Poslepodnevno i deo prepodnevnog vremena slušaoci koriste za samostalni rad. Internatski uslovi (učionički prostor, biblioteka i dr.) pružaju povoljne uslove za studije. Na školovanju se uvek nalaze dve klase, starija u drugoj i mlađa u prvoj godini školovanja. To omogućuje mlađoj klasi da bude u toku studija starije klase, da od nje dobija informacije i iskustva o nekim pitanjima i iskustvima iz nastavnog rada iz druge nastavne godine.⁵

Sistem nastavnog rada koncipiran je tako da što je moguće više pruži uslove za poziciju slušaoca *kao subjekta* obrazovno-vaspitnog rada.

Slušaoci su u Školu došli sa različitih (najčešće trupnih) dužnosti, iz raznih vidova i rodova. Važno obeležje u postavljanju nastavnog procesa prema programu Škole jesu njihova prethodna znanja, koja su determinisana stručnim znanjem u vojnim akademijama. Približne godine starosti, iskustvo sa dužnosti sa kojih dolaze i visok stepen motivisanosti radi postizanja što boljih rezultata, ozbiljno doprinose homogenosti njihove strukture, a time i relativno jednakim pretpostavkama — startnim mogućnostima za savlađivanje nastavnog programa. Razume se, postoje izražene individualne razlike koje se ogledaju u nejednakom znanju koja su slušaoci stekli u prethodnom školovanju, različitim intelektualnim mogućnostima, navikama i iskustvu u teorijskom radu i dr. Ipak, u celini uzev, sastav slušalaca u Visokoj vojnopolitičkoj školi, u odnosu na sastav slušalaca ranije Političke škole, *ujednačeniji* je u vezi sa obeležjima koja su relativna za postizanje uspeha u nastavi. To olakšava modeliranje nastavnog

⁵ To se odnosi na specifiku pojedinih predmeta i obaveze koje ih očekuju u toku nastavne godine (seminarski radovi, hospitovanje, izrada diplomskih radova i dr.). Doduše, zasada su ti kontakti pretežno bili rezultat akcije slušalaca, mada postoje mogućnosti da nastavno osoblje učini više na organizovanijem prenošenju iskustava starije na mlađu klasu. Time bi se doprinelo i boljoj integrisanosti školskog kolektiva.

procesa, mada ne oslobađa nastavnike i upravu škole da čine potrebne napore na realizovanju diferencijacije i individualizacije u nastavnom radu.

OBLICI I METODE NASTAVE

Pozicija slušalaca u obrazovnom procesu u mnogome zavisi od morfologije toga procesa. U nastavi se primenjuju razne metode i oblici nastavnog rada. To su predavanja, seminari, grupne i individualne konsultacije, individualni rad, nastavne posete, metode demonstracije i druge metode.

O stepenu korisnosti organizacionih i nastavnih oblika anketirana je I i II klasa slušalaca posle završene prve i posle završene druge godine školovanja. Slušaocima je ponuđeno da rangiraju nastavne oblike prema stepenu korisnosti koji su za njih imali. Rezultat ankete prikazan je na tabeli 1.

Tabela 1.

Rang oblika u pogledu korisnosti

Klasa i godina školovanja Oblici rada	I klasa		II klasa	
	I god.	II god.	I god.	II god.
Grupne konsultacije	5	4	4	4
Seminarske vežbe	3	3	3	3
Predavanja	1	1	1	1
Individualne konsultacije	4	5	5	5
Samostalni (u nastavnom vremenu planiran), indi- vidualni rad	2	2	2	2

Predavanja. Predavanja zauzimaju najviše mesto u rangi oblika rada. Ona su, prema mišljenju slušalaca, najkorisnija. Obično traju 2—3 časa i održavaju se iz svih predmeta sa slušaocima cele klase.

Kada analiziramo mesto pojedinih oblika, treba da imamo u vidu da u didaktičkoj teoriji *nema jedinstvenog* gledišta o vrednosti predavanja u visokoškolskoj nastavi. Neki autori su mišljenja da predavanje ne bi trebalo da ima onu frekvenciju i značaj kao nekada kada je knjiga bila retka.⁶ Tada je predavanje bilo nezamenljivo, jer se

⁶ N. F. Taljizina, *Soveršenstvovanie obučenija v vysšej škole*, Sovetskaja pedagogika 3, 1973, str. 76.

druge metode u tim uslovima nisu mogle adekvatno primenjivati. Međutim, danas dominiranje metode predavanja, u kojoj je izražena aktivnost samo nastavnika, može da izazove monotoniju i otpor prema procesu obrazovanja.⁷ Duga predavanja, na primer, uzrok su osipanja slušalaca u nekim političkim školama (večernje političke škole).⁸

Neki autori smatraju da je predavanje, pored sporova o njegovoj ulozi u budućnosti, danas najvažniji metod i organizacioni oblik nastave u visokoj školi. Ima mišljenja da je interesovanje za predmet umnogome određeno kvalitetom predavanja. Obrazovanici, bilo da su mlađi ili stariji, često cene rad nastavnika sa stanovišta uspešnosti kao predavača. Na taj način dobri predavači razvijaju motivisanost obrazovanika prema nastavnoj građi. Slušaoci u predavanjima traže uzor predavačke sposobnosti (neki to u anketi navode), logiku izlaganja i dokazivanje.

Izvesno je da nijedna metoda ni oblik nisu sami po sebi dobri ni loši. Može se govoriti o njihovim dobrim i lošim stranama. Obeležja slušalaca, karakter materije, raspoloživa literatura, nastavnik i dr., određuju primenu i metode predavanja.

Verovatno da su posredi razlozi objektivne i subjektivne prirode, zbog čega slušaoci predavanje ocenjuju kao najkorisniji oblik. Iako Škola raspolaže dosta bogatom bibliotekom, svaki slušalac ne može dobiti sve primerke knjiga iz biblioteke. Istina, to nije neophodno, jer slušaoci koji stanuju u internatu mogu međusobno da pozajmljuju i izmenjuju knjige. Valja priznati da za manji broj novih predmeta i nema dovoljno pogodnih izvora. Sigurno je i da izvestan broj slušalaca nije naviknut na način rada koji se realizuje u Školi. Zbog svega toga slušaoci s razlogom mnogo očekuju od predavanja.

Anketirani slušaoci, i pored davanja prioriteta predavanju, imaju najviše zamerki (skoro svaki četvrti) baš tom obliku nastave. Prigovara se kvalitetu nekih predavanja, jer se očekuje mnogo, pa nekad i ono što od predavanja ne treba očekivati. Predavanje, naime, ne može da zameni pojedine oblike u nastavi, a posebno samostalni individualni rad. Razume se, to ne znači da ne postoje mogućnosti da se neprekidno podiže kvalitet predavanja, naročito onih koje drže mlađi nastavnici.

Samostalni rad. Slušaoci su takođe veoma visoko rangirali *samostalni, u nastavnom vremenu planirani individualni rad*. Ovaj rad posle predavanja je najkorisniji, ističu slušaoci.

⁷ Dr Dušan M. Savićević, *Nastava u večernjim političkim školama*, N. Sad, 1968, str. 99.

⁸ Mr Gojko Babić, *Mogućnost racionalizacije društveno-ekonomskog obrazovanja polivalentnom primjenom metoda*. Društveno-političko obrazovanje i samoupravljanje, Zavod za izdavanje udžbenika, Sarajevo, 1972, str. 170.

Nema nikakve sumnje da na ovom stepenu školovanja samostalni rad⁹ slušalaca mora imati veoma važno mesto u nastavnom procesu. U upitniku je traženo mišljenje samo o onome delu samostalnog rada koji se planirao u nastavnom vremenu. Tu ne ulazi samostalni rad u poslepodnevnom vremenu, van nastavnog procesa, a koji bi, svakako, bio najviše ocenjen.

Da bi se svaki oblik nastavnog rada ponaosob mogao razmatrati, valja imati u vidu njegovo učešće u ukupnom fondu nastavnog vremena. O tome govori tabela 2.

Tabela 2.

Učešće pojedinih oblika u fondu nastavnog vremena

Klasa	Godina	Predavanje	Samostalni rad	Seminar-ske vežbe	Grupne konsultacije
I	I	30 ⁰ / ₀	40 ⁰ / ₀	23 ⁰ / ₀	7 ⁰ / ₀
	II	38 ⁰ / ₀	32 ⁰ / ₀	15 ⁰ / ₀	15 ⁰ / ₀
II	I	37 ⁰ / ₀	31 ⁰ / ₀	23 ⁰ / ₀	9 ⁰ / ₀

Samostalni rad slušalaca učestvovao je jednom trećinom u fondu ukupnog nastavnog vremena. To je, pored predavanja, oblik koji je najviše zastupljen u nastavi. Treba istaći da je u pitanju vreme koje slušaoci obično koriste za neposrednu pripremu za učešće na seminar-skim vežbama i grupnim konsultacijama. Posredi je usmereno korišćenje toga vremena u kome slušaoci izvršavaju nastavne obaveze.

Vreme koje slušaoci koriste za samostalni rad neophodno je razmatrati kao deo vremena koje utroše u toku dana (i u poslepodnevnom vremenu) u izučavanju literature. To vreme prikazano je u tabeli 3, a podaci su dobijeni na pitanje: Koliko u proseku dnevno radite na izučavanju literature, uključujući tu prepodnevno i poslepodnevno vreme?

Tabela 3.

Vreme prosečnog dnevnog rada na izučavanju literature

Vreme	I klasa		II klasa	
	I god.	II god.	I god.	II god.
Do 2 sata	7 ⁰ / ₀	7 ⁰ / ₀	—	9 ⁰ / ₀
Do 3 sata	5 ⁰ / ₀	13 ⁰ / ₀	27 ⁰ / ₀	14 ⁰ / ₀
Do 4 sata	36 ⁰ / ₀	30 ⁰ / ₀	35 ⁰ / ₀	38 ⁰ / ₀
Preko 4 sata	52 ⁰ / ₀	50 ⁰ / ₀	38 ⁰ / ₀	39 ⁰ / ₀

⁹ Sposobnosti koje slušaoci razvijaju u samostalnom radu su pretpostavke za uspešan samoobrazovni rad, koji je postao imperativ našega vremena. »Ako čovek želi da postane stvaralac svojih realnih životnih uslova, tada je samoobrazovanje put njegove stvarne realizacije i jedan od osnovnih načina ljudske egzistencije u naše vreme«. Radovan Rihta i saradnici, *Civilizacija na raskršću*, »Komunist«, Beograd, 1972, str. 145.

Prema nekim istraživanjima,¹⁰ za čitanje i pravljenje beleški iz izvora klasika marksizma-lenjinizma, treba 1 čas za 4—5 stranica literature. U nastavnoj praksi mnogih obrazovnih institucija nema naučno zasnovanog dimenzioniranja obima literature koju obrazovnici treba da prouče u odgovarajućem vremenu. Zato nije retka preopterećenost studenata. U Visokoj vojnopolitičkoj školi nisu ostvarena istraživanja toga problema, pa se ne može suditi u kakvom je odnosu obim programskih sadržaja prema vremenu za njegovo proučavanje. Stoga je potrebno istraživanje koje bi se odnosilo na obavezu i širu literaturu.

Iz tabele 3 se vidi da većina (oko 70—80%) slušalaca provodi dnevno u proseku više od 3, pa i preko 4 sata na izučavanju literature. Ako se tome doda intenzivno učenje u periodu polaganja ispita, može se zaključiti da vreme koje slušaoci provode u samostalnom radu nije malo.

Visoka vojnopolitička škola osposobljava slušaoce za samostalni rad kao jedan od važnih oblika ovladavanja znanjem. Taj rad je izvor neprekidnog bogaćenja i obnavljanja znanja. Zbog toga su najefikasniji oni oblici i načini nastave koji osposobljavaju slušaoce za samostalan rad. U tome predmetni nastavnici imaju značajnu ulogu i iskustva koja je neophodno uopštiti. Budući da izvestan broj slušalaca nema dovoljnog iskustva ni potrebnih navika za samostalni rad i neke druge oblike rada u nastavi, potrebno im je u prvo vreme pomoći kako bi se uspešnije uklopili u obrazovni proces. To donekle čine predmetni nastavnici od početka nastave, mada to nije dovoljno. »Uhodavanju« nove klase slušalaca pomaže i starija klasa prenoseći svoja iskustva na mlađe.

Samostalni rad slušalaca treba posmatrati u kontekstu ostalih oblika, jer su kvalitet seminara i funkcionalnost grupnih i individualnih konsultacija uslovljeni kvalitetom samostalnog rada. Predavanja u kojima se naglašavaju osnovni problemi iz teme usmeravaju slušaoce na samostalni rad. Mentorstvo, seminarski radovi i seminarske vežbe ne samo da su u tesnoj relaciji sa samostalnim radom, već je samostalni rad imanentan svim tim oblicima.

¹⁰ A. O. Kotović, V. P. Brizgalov, *V poiskah dejstvenoj metodiki*, Vestnik viššej školy, 8, 1974.

Pravljenje izvoda disciplinuje čitaoca i olakšava umni rad. Pomoću izvoda se kontroliše i percipiranje pročitanog. Marks je za vreme pisanja prvih dveju glava *Kapitala* napravio oko 200 štamparskih tabaka izvoda, a Lenjin o agrarnom pitanju više od 85.

Smenjivanje čitanja i zapisivanja povoljno se odražava na radnu atmosferu i radnu sposobnost, jer smanjuje zamor i podiže produktivnost umnog rada. Pravljenje izvoda stvara naviku skraćivanja informacija koje danas narastaju velikom brzinom. Engels je na 36 stranica izvoda zabeležio sadržaj osnovnih ideja 400 stranica *Kapitala*. Dakle, skraćivanje 11:1.

Seminarske vežbe slušaoci su uvrstili u tri najkorisnija oblika u nastavi. Seminari su održavani u svim predmetima, a trajali su 2—6 časova (najčešće 3 časa).

Seminar je oblik aktivnog učešća slušalaca u sticanju znanja. On sumira samostalni rad slušalaca i podstiče na dublje izučavanje teme. Putem seminarskih vežbi slušaoci izražavaju svoj odnos prema problemima koji se tretiraju. Na seminarima se pokazuje sposobnost samostalne primene znanja i odbrane svoje tačke gledišta. Na njima se sagledava sposobnost kritičkog vrednovanja korišćenja izvora. Sve ovo moramo imati u vidu kada razmatramo seminare.

U Visokoj vojnopoličkoj školi su organizovani seminari različite strukture, što je zavisilo od karaktera predmeta i problema koji su razmatrani, od raspoloživog vremena i literature. Struktura seminara i ne treba da bude jednoobrazna. Neki od seminara počinjali su uvodnom rečju nastavnika, koji je usmeravao rad na seminaru. Prethodno su slušaoci dobili potrebne elemente za pripremu. Posle uvoda učesnici seminara su slušali kraće referate (referenata i oponenata) u vezi sa određenim pitanjima teme koja je bila predmet seminarske obrade. Zatim se razvijala diskusija, posle koje je nastavnik zaključivao seminar. Bilo je i takvih seminara koji su proticali samo u diskusiji učesnika. Diskusija je počinjala odmah posle kraćeg uvoda. Ponekad se rad odvijao u plenumu, a ponekad je kombinovan sa radom u grupama. Uspeh je zavisio od stepena pripremljenosti slušalaca i umešnosti nastavnika koji je vodio seminar. Nekada su referati bili i suviše dugi, a nekad je učešće nastavnika uzimalo mnogo vremena. Nije bila retka pojava da se raspoloživo vreme za seminar predimenzionira sadržajima (velikim brojem pitanja).

Slušaoci predlažu »više seminara«, »kraća izlaganja«, »više diskusije«. I zaista, odnos između vremena utrošenog za predavanje i za seminar nije povoljan. Razlog za takav odnos može biti prenapregnutosť programa prema vremenu školovanja. Zbog toga se pribegava predavanju kao ekonomičnijem obliku nastave. Ponekad nedostaje i odgovarajuća literatura za pripremu. I pored svega toga, ubuduće bi trebalo taj odnos menjati određivanjem više vremena za seminare, jer ono što razlikuje visokoškolsku od srednjoškolske nastave jeste metodika koja osposobljava slušaocce za istraživanje. U seminarima se kombinuje nastavni i naučni rad. Dok su na predavanjima obrazovanici u poziciji »slušača«, na vežbama nisu samo slušači, već i vežbaju.¹¹

¹¹ Dr Vlado Šmidt, *Visokoškolska didaktika*, Pedagoško-književni zbor, 1972, Zagreb, str. 64.

Ne suprotstavljamo predavanja seminarima, pošto su često deo organske celine, dopunjuju se; predavanjima se stvaraju uslovi za seminar. Ako o problemu postoje prethodna znanja ili iskustva, mogućna je seminarska obrada bez prethodnog predavanja. Kako se nastavni rad planira za semestar, katedre treba da ih uvlače u *planiranje*, jer najbolje mogu oceniti svoje znanje i mogućnost seminarske obrade određenih sadržaja. To se odnosi i na analizu i vrednovanje izvedenih seminara. Trebalo bi kod slušalaca izgrađivati jasan kriterijum¹² ocenjivanja seminarskih vežbi, koji bi, pored ostalog, sadržavao ocenu broja tretiranih pitanja, količinu literature, organizaciju i trajanje seminara, kvalitet referata i diskusije itd. To je utoliko potrebnije kada se zna da će svršeni slušaoci na budućim dužnostima organizovati i rukovoditi seminarima.

Moglo bi se više učiniti na analizi i uopštavanju iskustava kojima predmetni nastavnici i katedre raspolažu iz višegodišnje prakse realizacije seminara. Ne možemo oceniti da je na zavidnoj visini razmena iskustava među katedrama predmeta društvenih nauka.

Važno je koliko su slušaoci u toku školovanja izradili *seminarskih radova* jer oni znače ozbiljnu pripremu u pisanju diplomskog rada. Seminarskim radovima razvijaju se istraživačke sposobnosti i stvaralački prilaz pitanjima koja se obrađuju. Tako se slušaoci osposobljavaju za analizu i izbor literature, sastavljanje bibliografije i samostalno prikupljanje i analizu činjeničke građe.

Postoje mogućnosti za veću primenu seminarskih radova. Izrada seminarskih radova omogućuje više od nekih drugih oblika ispoljavanje samostalnosti i stvaralaštva, primenu istraživačkih metoda. Mogućna je i timska obrada nekih tema, kojima se može prilaziti sa različitih aspekata — andragoškog, psihološkog, sociološkog, politološkog, filozofskog i drugih.

Konsultacije. Grupne konsultacije se održavaju posle predavanja, obično po grupama oko 30, a ponekad i sa većim brojem slušalaca. Nastavnici odgovaraju na pitanja koja slušaoci postavljaju. Kao što se vidi na tabeli 2, grupne konsultacije su najmanje zastupljene (oko 10%) u fondu nastavnog vremena. Verovatno da i to može biti jedan od razloga ocene koju im slušaoci daju. Može se pretpostaviti da je drugi razlog nenaviknutost slušalaca na takvu formu rada i oslanjanje na predavanja kako bi ona odgovorila na što više osnovnih pitanja programskog sadržaja.

Individualne konsultacije takođe nisu povoljno ocenjene. One se za sada nedovoljno praktikuju. Fakultativnog su karaktera, jer se

¹² Osnovi vuzovskoj pedagogiki, avtorski kolektiv, Izd. Lenjingradskogo univreziteta, 1972, str. 150.

slušaoci ne obavezuju da se obraćaju nastavnicima, izuzev u toku konsultovanja za diplomski rad, što u upitniku ankete nije ocenjivano. Slušaoci se obraćaju nastavnicima nešto više u početku nastave i kada dobiju obaveze za istupanje na seminaru. Može se pretpostaviti da je i ovde jedan od uzroka to što slušaoci u toku prethodnog školovanja nisu bili naviknuti na individualne konsultacije. Trebalo bi da se slušaoci češće susreću sa teorijskim problemima, jer bi onda tražili pomoć nastavnika. Verovatno postoje i neki drugi uzroci male zastupljenosti individualnih konsultacija, pa bi bilo korisno da se ispituju.

Metoda demonstracije. Slušaoci u anketi, a često i u svakodnevnom kontaktu sa nastavnicima, izražavaju mišljenje o primeni metode demonstracije. Oni se dosta razlikuju u ocenama o potrebi *nastavnih sredstava*.

Pored školske table, koriste se projekcije (dijaskopom i grafo-skopom), nastavni listovi (tekstualni i grafički — sheme, dijagrami), nastavni film i ostala nastavna sredstva manje. U nastavi nekih predmeta nastavna sredstva se nedovoljno primenjuju. To je mišljenje i izvesnog broja slušalaca. Uzroci su više subjektivne nego objektivne prirode. Ima shvatanja da u visokoj školi u nastavi predmeta sa područja društvenih nauka nastavna sredstva mogu naći manju primenu, jer se njima ne podiže efikasnost studija. S obzirom na visoki stepen apstrakcije kojom se nastavni sadržaji odlikuju, smatra se da bi primena nastavnih sredstava vodila simplifikaciji, pa i vulgarizaciji.

U Visokoj vojnopoličkoj školi postoje neujednačena gledišta u vezi sa potrebom primene metode demonstracije, a nedostaju istraživanja koja bi pružila podatke o stepenu efikasnosti pojedinih nastavnih sredstava. Sigurno da ne bi bilo opravdano na ovom nivou školovanja koristiti sredstva samo sa ilustrativnom funkcijom. Potrebna su nastavna sredstva koja će obezbediti *dinamičnu komunikaciju*¹³ u obrazovno-vaspitnom procesu, a to će biti onda kada su prilagođena cilju, sadržajima nastave i nivou obrazovanika. Pri razmatranju primene nastavnih sredstava mora se polaziti i od funkcije za koju se slušaoci pripremaju. Većina od njih biće u ulozi organizatora, a ponekad i izvođača nastave marksističkog obrazovanja vojnika i starešina. Njih će takođe interesovati celokupna nastava u jedinici, pa su im didaktička i metodička znanja neophodna, a u okviru njih i problematika primene metode demonstracije.

¹³ Dr Borivoje Samolovčev, *Teorijske osnove vojnog vaspitanja i obrazovanja*, Vojnoizdavački zavod, Beograd, 1972, str. 215.

Ne bi bio ispravan put uvoditi nastavna sredstva u nastavni proces pošto-poto, radi »modernizacije« nastave, a zapostaviti prave probleme modernizacije. Upotreba nastavnih sredstava ne sme biti nikakav dodatak nastavi, već organski deo napora na naučnom zasni-
vanju nastavnog procesa u celosti.

U vezi s tim poznato je da u psihologiji nema jedinstvenog prilaza u shvatanju procesa učenja i njegovih zakonitosti. Danas ima više teorija učenja koje različito objašnjavaju proces sticanja znanja. Svaka teorija postavlja i zahteve za primenu nastavnih sredstava.

Kada sagledavamo primenjene oblike u nastavi, ne gubimo iz vida da oblici pretpostavljaju primenu određenih metoda koje imaju zadatak da omoguće maksimalnu aktivizaciju misaone delatnosti slu-
šalaca. Nema ništa lošijeg nego neodmereno velika primena jedne metode.¹⁴ Uspešna primena jedne metode traži *kombinaciju* sa dru-
gom. U tome seminari i konsultacije imaju prednost u odnosu na predavanje, jer uključuju diskusiju i razgovor. Istraživanja u vojnoj nastavi¹⁵ u JNA istakla su značajne vaspitne i psihološke prednosti razgovora i diskusije (sa referatima). Treba imati na umu da se u primeni nastavnih metoda više greši time što se narušava njihov optimalan odnos, nego što se čine propusti u primeni pojedine metode.

Nastavnici u primeni oblika i metoda. Obrazovno-vaspitni rad je dinamičkog i polifaktorskog karaktera, pa pred nastavnike postavlja uvek nove zadatke. To traži neprekidno usavršavanje metoda i postupaka nastavnog rada i iziskuje analitički, naučni prilaz obrazovnom procesu. Nije dovoljno poznavanje nastavne discipline koju nastavnik predaje. Interdisciplinarni karakter mnogih naučnih oblasti traži da se budno prati sve ono što se događa u srodnim disciplinama. Uz to je nužno poznavati dostignuća andragoške i psihološke nauke. Kvalitetne izmene u ciljevima, zadacima, sadržajima i metodama nastave, postavljaju velike zahteve nastavnika u vezi sa usavršava-
njem. On je osnovni faktor permanentne modernizacije obrazovno-
vaspitnog procesa.

U Visokoj vojnopolitičkoj školi nastavni sadržaji su u stalnom aktueliziranju, dograđivanju i usavršavanju u skladu sa potrebama Armije i naučnim dostignućima. U Školu dolaze starešine koje svojim znanjima i iskustvima postavljaju sve ozbiljnije zahteve organi-

¹⁴ Eksperimenti kojima je provereno kakva je efikasnost uticaja različitih nastavnih metoda na aktivnost obrazovanja, utvrdili su da se najbolji rezultati postižu variranjem metoda. *Problemi socijalističke pedagogiki*, Izd. »Pedagogika«, Moskva, 1973, str. 374.).

¹⁵ Dr Ilija Mrmak, pukovnik, *Metode vojne nastave*, Vojnoizdavački zavod, 1967, str. 228.

zaciji obrazovno-vaspitnog procesa. Sve je to uticalo da se podizanju nastavničke spreme poklanjala dužna pažnja. Zbog toga u Školi predaju nastavnici koji su, pored završenih vojnih škola, završili i fakultete društvenih nauka, a većina ima zvanja magistara i doktora nauka. Naravno, to ne skida s dnevnog reda zadatak daljeg rada na podizanju stručne, andragoško-didaktičke i metodičke spreme nastavnika. Ti zadaci su uvek aktuelni i zbog neprekidnog podmlađivanja nastavničkog sastava, i zbog toga što se svaki nastavnik mora odlikovati originalnošću i osećajem za novo.

Na području usavršavanja nastavnika od posebnog je značaja uopštavanje i razmena *nastavničkog iskustva*. To je utoliko važnije kada se zna da se nastavnici razlikuju po dužini nastavničkog staža. Prisustvovanje mlađih nastavnika nastavnom radu starijih i iskusnijih efikasan je način izučavanja pozitivnog iskustva. U Školi nije sve učinjeno na širenju tog iskustva, mada za to uslovi postoje. Pored analize iskustva u okviru katedri i na sastancima nastavnika, trebalo bi o tom iskustvu više pisati. Samo se po sebi razume da se iskustvo odličnih nastavnika ne može »pozajmiti«. Međutim, ako se analizira i objašnjava kako je iskustvo nastalo, ako se sagleda njegova naučna zasnovanost, onda to može biti od ozbiljne pomoći drugim nastavnicima. Propagiranje pozitivnog iskustva početna je faza njegovog uvođenja u praksu.

I pored do sada ostvarenog ozbiljnog poniranja u probleme nastavnog rada, pred nastavnicima se nalaze krupni zadaci istraživanja na području primene oblika i metoda nastave. Naučne discipline koje se predaju imaju mnogo opšteg, zajedničkog, jer su društvene nauke u organskom jedinstvu. Stoga je moguće istraživanjem nastavnog procesa sagledati ono što je u nastavi zajedničko u primeni oblika i metoda nastave. Zato je neophodno prikupljanje dovoljno reprezentativne *empirijske građe*, koja izražava iskustvo u realizaciji predmeta. Time se istovremeno dolazi i do specifičke (metodičke realizacije) pojedinih predmeta.

U članku su više naznačena nego analizirana neka pitanja primene oblika i metoda nastave u Visokoj vojnopolitičkoj školi JNA. Pokušalo se samo ukazati na neke probleme sa tog područja, bez pretenzije da se na njih daju iscrpniji odgovori. Za davanje takvih odgovora potrebna su adekvatna ispitivanja koja bi obuhvatila više klasa, a za to je potrebno i odgovarajuće vreme. Neka od tih ispitivanja su u toku, pa ćemo uskoro raspolagati sa više podataka.